

39

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 1. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

39.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

22-26 MAYIS 2017

BURSA

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 178/1
Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđù Yayın No: 3551/1

YAYINA HAZIRLAYAN

Dr. Adil ÖZME

22-26 Mayıs 2017 tarihlerinde gerçekteştirilen 39. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Bursa Bùyùkřehir Belediyesi'nin katkılarıyla gerçekteştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama

Yakup řahiner, Mehmet Esen, Sibel Gök

Kapak Resmi: Aygùn Meriç, İznik Roma Tiyatrosu

ISSN: 1017-7655

Basım Yeri : Star Matbaacılık / BURSA

0224 249 33 20
Sertifika No : 15366

**39. ULUSLARARASI KAZI,
ARAŐTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU**

**SCIENTIFIC COMMITTEE OF 39th INTERNATIONAL
SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOOMETRY**

Prof. Dr. Yusuf ULCA Y
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Prof. Dr. Charles Brian ROSE
Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Havva İŐKAN İŐIK
Prof. Dr. Hakkı ACUN
Prof. Dr. İ. Hakan MERT
Prof. Dr. Berna ALPAGUT
Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL
Prof. Dr. Aziz NOVRUZLU
Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE
Prof. Dr. Miroslav NOVAK
Prof. Dr. Douglas BAIRD
Doç. Dr. Derya ŞAHİN
Doç. Dr. Necmi KARUL
Doç. Dr. Aygün EKİN MERİÇ
Yrd. Doç. Dr. V. Belgin DEMİRSAR ARLI
Yrd. Doç. Dr. Filiz İNANAN

YAYIN KURALLARI

Göndereceğiniz bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

- * Yazıların A4 kağıda, üstten 5.5 cm. alttan 5 cm. soldan 4.5 cm. sağdan 3 cm. lik bir boşluk bırakılarak, 10 punto ile, bir satır aralığı olacak şekilde, Times New Roman fontu ile en fazla 10 sayfa yazılmalı,
- * Başlık 14 punto, büyük harf ve bold olacak şekilde yazılmalı,
- * Metinde ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar, baş harfleri büyük ve italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde geçen yabancı sözcük ve terimler, örneğin “in-situ” italik olarak yazılmalı,
- * Metin içinde Milattan Önce gibi çok alışlagelmiş kısaltmalar dışında kısaltma kullanılmamalı, Milattan Önce ve sonra kısaltması: M.Ö., M.S. Erken Tunç Çağı: ETÇ olarak kullanılmalıdır.
- * Bölge adlarının ilk harfleri, aynı şekilde yer, coğrafya ve kurum adlarının ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Örneğin: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Ankara Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu gibi.
- * Ölçü ve ağırlıklar m. cm. mm. lt. gr. şeklinde yazılmalı,
- * Dipnotların metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda yazılmalı,
- * Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimleri italik yazılmalı,
- * Harita, çizim ve resimler 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar JPG veya TIFF olarak gönderilmeli, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/inch olmalı,
- * Çizimlere (Çizim: 1), resimlere (Resim: 1), haritalara (Harita: 1) olarak alt yazı yazılmalı ve kesinlikle levha sistemi kullanılmamalı,
- * Yayım için telif anlaşması gerektiren Googleearth gibi görseller kullanılmamalı,
- * Bildirilere, ilk sayfanın altında, dipnotlardan önce bütün yazarların mutlaka isim, unvan, e-mail ve yazışma adresi yazılmalıdır.

Yayınlanacak bildiri sayısının artması, kitapların zamanında basımını güçleştirdiğinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar, yayinlar@kulturturizm.gov.tr e-mail adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve geç gönderilen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

1. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.
2. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.
3. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.
4. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.
5. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.
6. Captions should be added to drawings (Drawing: .....), photos (Photo: .....), and maps (Map: .....). Plate system should not be used.
7. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.
8. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to yayinlar@kulturturizm.gov.tr until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Taner KORKUT Tlos 2016 Kazı Etkinlikleri	1
Vecihi ÖZKAYA, Feridun S. ŞAHİN Körtik Tepe 2016 Kazısı	15
Turgut Hacı ZEYREK, Ali Nadir ZEYREK Kastabala Kazı Çalışmaları 2016	29
Scott BRANTING, Sevil BALTALI TIRPAN, Joseph LEHNER, Yasemin ÖZARSLAN, Dominique LANGIS-BARSETTI, Nilüfer YÖNEY, John MARSTON, Sarah R. GRAFF, Lucas PROCTOR, Paige PAULSEN, Burak AŞİLİSKENDER Kerkenes 2016	37
Soner ÖZEN 2016 Yılı Kaunos Araştırmaları	49
Philipp NIEWÖHNER Milet 2016 Yılı Çalışmaları	71
Halime HÜRYILMAZ Gökçeada-Yenibademli Höyük 2016 Yılı Kazıları	87
Sevinç GÜNEL Çine-Tepecik 2016 Yılı Kazıları	101
Serap YAYLALI, Yılmaz AKKAN, Özlem TÜTÜNCÜLER BİRCAN, Emre ERDAN Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2015-2016 Çalışmaları	113
Fahriye BAYRAM Ani Kazıları (2012-2016)	133
Burçin ERDOĞU, Çiğdem ATAKUMAN, Nejat YÜCEL Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik 2016 Yılı Kazı Çalışmaları	151
Elif GENÇ Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2016 Yılı Kazısı	159
Olivier Can HENRY, Ömür Dünya ÇAKMAKLI 2016 Yılı Labraunda Kazıları	173

Vedat KELEŞ, Hasan Ertuğ ERGÜRER, Hasan KASAPOĞLU, Ersin ÇELİKBAŞ, Alper YILMAZ, Kasım OYARÇİN, Büşra Elif KASAPOĞLU, Michael Deniz YILMAZ, İsmail AKKAŞ Parion 2016 Sezonu Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	183
Jeroen POBLOME, Ebru TORUN, Inge UYTTERHOEVEN, Bas BEAUJEAN, Johan CLAEYS, Sam CLEYMANS, Semih ERCAN, Piraye HACIGÜZELLER, Peter TALLOEN, Philip BES, Hendrik ULEENERS, Rinse WILLET, Dries DAEMS, Katrien VAN DE VIJVER Sagalassos'ta 2016 Sezonu Kazılar, Restorasyon Çalışmaları ve Malzeme Etütleri.....	211
Kadir PEKTAŞ, Selda CİRTİL, Erbil CÖMERTLER AKTUĞ Beçin Kalesi Kazısı 2016 Yılı Kazı ve Envanter Çalışmaları.....	239
Nurettin KOÇHAN, Korkmaz MERAL, Ahmet Cuneydi HAS, Ahmet TERCANLIOĞLU Kyzikos 2016.....	249
Bahadır DUMAN Tripolis 2016 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları.....	261
Harun TAŞKIRAN, Kadriye ÖZÇELİK, M. Beray KÖSEM, Gizem KARTAL, Yavuz AYDIN, Betül FİNDİK, Eşref ERBİL 2016 Yılı Karain Mağarası Kazıları	285
Osman DOĞANAY, Hakan ERASLAN Tyana (Kemerhisar) Kazıları Yeniden Başlarken: 2016 Yılı Çalışmaları.....	305
İsmail AYTAÇ Harput İç Kalesi Kazıları 2016 Yılı Çalışmaları	317
Mustafa BEYAZIT, Yasemin BEYAZIT, Başaran Doğu GİTAL, Şuayip ÇELEMOĞLU, Müge ŞEN, Alper ATICI, Hasan Hüseyin BAYSAL Kale-i Tavas (Tabae Antik Kenti) Ören Yeri ve Kale-i Tavas Mezarlığı Kazıları 2016	329
C. Brian ROSE, Ayşe GÜRSAN SALZMANN Gordion 2016	347
Celal ŞİMŞEK 2016 Yılı Laodikeia Çalışmaları	359
Mehmet KARAOSMANOĞLU, Mehmet Ali YILMAZ Altintepe Urartu Kalesi 2016 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları.....	387

Ali BAŞ, Remzi DURAN, Şükrü DURSUN 2016 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı	395
Gülsün UMURTAĞ, Refik DURU Hacılar Büyük Höyük Kazıları - 2016	411
Yılmaz AKKAN, Ali Yalçın TAVUKÇU, Akın TEMÜR, Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Mesut CEYLAN, Sinem COŞKUN, Kasım EKER, Adem ATALAY, Sonay ALBAYRAK, Merve ÇELİK Alabanda 2016	421
Hayat ERKANAL, Ayşegül AYKURT, Kadir BOYÜKULUSOY, İrfan TUĞCU, Vasıf ŞAHOĞLU Limana Tepe 2016 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları	431
Nurettin ÖZTÜRK, Murat ÇEKİLMEZ, Berna KAVAZ KİNDİĞİLİ, Gencay GÜLOĞLU, Mehmet Kayhan MURAT, İsmail ÖZCİHAN, Büşra TAKUNYACIOĞLU Zeytinliada 2016 Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi	453
Ali BORAN, Halil SÖZLÜ, Razan AYKAÇ Mersin-Silifke Kalesi Kazısı 2016 Yılı Çalışmaları.....	467
Atilla ENGİN, Engin ÖZGEN, Aydoğın BOZKURT, Derya BOZKURT Oylum Höyük 2016.....	477
İlan HODDER, Serap ÖZDÖL-KUTLU 2016 Çatalhöyük Kazıları	495
Eşref ABAY, Fulya DEDEOĞLU, Gürkan ERGÜN, Şerife ÇAKAR Beycesultan Höyüğü 2016 Yılı Kazı Çalışmaları.....	507
Ayla SEVİM EROL, Alper Yener YAVUZ, Serdar MAYDA, Erhan TARHAN, Çilem SÖNMEZ SÖZER, Hakan MUTLU, Seval KARAKÜTÜK, T. Tanju KAYA Çorakyerler Kazısı 2016 Yılı Çalışmaları	521
K. Aslıhan YENER, Murat AKAR Aççana Höyük (Alalah) 2016 Yılı Çalışmaları	537
Fulya DEDEOĞLU, H. Hüseyin BAYSAL, Ali OZAN, Erim KONAKÇI, Bora TEMÜR Ekşi Höyük 2016 Yılı Kazı Çalışmaları.....	553
Bora UYSAL, Ali ÇİFÇİ Elbistan Karahöyük Kazısı 2016	569

2016 YILI LAODIKEIA ÇALIŞMALARI

Celal ŞİMŞEK*

2016 yılında Laodikeia Antik Kenti'nde; Kandilkırı Yerleşmesi, Batı Nekropolü Tonozlu Mezar, Kuzey (Kutsal) Agora, Merkezi Propylon, Batı Tiyatrosu başta olmak üzere yıl boyunca kazı, konservasyon ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır¹ (Resim 1).

A- KANDİLKIRI ÇALIŞMALARI (Resim 1-3)

Laodikeia antik kentinde batı nekropolü içinde yer alan Kandilkırı Mevkii'nde 2010 yılından buyana sürdürülen çalışmalarla Erken Kalkolitik Çağdan başlayan ve Erken Tunç Çağı 3'e kadar bazı kesintilerle devam eden tabakalaşma tespit edilmiştir. Akarsu vadisinin kenarında, doğal bir teras üzerinde yer alan yerleşme ve mezarlık alanı, kuzeyde daha yüksek olan kayalık bölümle sınırlandırılmaktadır. Söz konusu kayalık terasın, yerleşmeye bakan yamacında bazı doğal mağaraların var olduğu daha önceki çalışmalarda gözlemlenmiştir. Bu mağaralarda herhangi bir iskânın olup olmadığı ile ilgili olarak 2016 yılında batıda bulunan mağarada çalışma yapılmıştır. Bu mağaranın terasında, girişe yakın bölümde çay taşları ve harç kullanılarak örülmüş bir örgü tekne mezar (2.80x1.10 m.) yer almakta-

* Prof.Dr. Celal Şimşek, PAÜ, FEF, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Kampüsü, Denizli-TR; e-mail: csimsek@pau.edu.tr

¹ Bakanlık Temsilciliğini; Ertan Yılmaz (Karaman Müzesi), Şükrü Akbulut (Söğüt Arkeoloji Müzesi) yapmıştır.

Kazı Heyeti: Prof.Dr. Francesco Guizzi, Dr. Umay Oğuzhanoglu Akay, Dr. Alistar Filippini, Asistanlar: M. Ayşem Sezgin, Mehmet Okunak, Barış Yener, Mustafa Bilgin, Bilge Yılmaz Kolanç, Yasemin İnceelgil. Restoratörler: Öğrt.Gör. Çağrı Murat Tarhan, Öğrt. Gör. Erkan Baloğlu, Eda Altuncu, Ahmet Akkaya, Emin Ateş, Gizem Mestan, Özge Yılmaz, Arkeologlar: Gökhan Yılmaz, Ayşegül Arıç, Fatma Kıyak, Kürşat Polatçıl, Aslı Güneş Eren Yılmaz, Eylem Özdemir, Yusuf Hotamış, Semih Akdemir, Esra Okunak, Kübra Çalışır, Mimarlar: Elif Çetinkaya, Yeliz Tufan; Öğrenciler: Pamukkale, Çanakkale 18 Mart, Süleyman Demirel, Aksaray, Adnan Menderes, Selçuk ve Özyeğin Üniversitesi arkeoloji, restorasyon ve mimarlık bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır. Web: <http://laodikeia.pau.edu.tr/>

Finans Kaynakları: Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (DÖŞİMM), Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü (BAP), TÜRSAB, PASVAK, Akça Holding, Gümüş Su Anıtma, Tümaş Mermer, Tuna Mermer, Arina Mermer.

dır. Mezar kaçak kazılar sonucu tahrip edildiğinden duvar örgüsü ve çevresinde ele geçirilen az sayıdaki seramik parçası sayesinde Geç Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilebilmiştir. Mağara içinde yapılan temizlik çalışmaları sonunda, girişte yer alan mezarla ilişkili olan seramik parçaları dışında herhangi bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamıştır. Mağara dışında ikinci çalışma alanı önceki yıllarda tespit edilen Erken Tunç Çağı 3 yerleşim alanıdır. Kandilkırı 2. ve 3. tabakaları ile temsil edilen ETÇ 3 yerleşmesine ait kronoloji şu şekildedir:

Tabaka	Evre	Dönem	Mimari ve Diğer Kalıntılar	Tarih
1		Hellenistik-Roma-Bizans	Yüzey Toprağı İçinde-Akıntı	
<i>hiatus</i>				
2	A	ETÇ 3 Orta	Ortak duvarlı uzun evler	MÖ 2300'den sonra
	B		Uzun evlerin erken evresi	
3	A	ETÇ 3 Erken	Çöp çukurları – Taban parçaları	MÖ 2400-2300
	B?		Fırın kalıntısı	
<i>hiatus?</i>				
4		ETÇ 2	Mezarlık (Mezarlar ve çukurlar)	MÖ 2750-2500
<i>hiatus</i>				
5		Erken Kalkolitik Çağ	Anakaya üzerinde tek bir çukur	?

2013-2014 yıllarında çalışılan açmalarda 2. tabakada kullanım görmüş olan bitişik, ortak duvarlı uzun evler açığa çıkarılmıştır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultuda uzanan bu evlerin en kuzeyindeki mekânlar içerisinde birer ocak yer almaktadır. Ocakların, bu tür evlerde, havalandırma olanaklarıyla bağlantılı olarak, girişe yakın konumlandırıldıkları bilinmektedir. Bu nedenle, evlere kuzeyden girildiği ve kapılarının bu kesimdeki bir ortak alana, sokağa ya da meydana açılıyor olabileceği düşünülmüştür. 2016 yılında bu düşüncelerin teyit edilmesi için kazı çalışmaları yapılmıştır. 3/I açmasında 262.08 m. ve 261.81 m. kot aralığında tanımlanan yüzey toprağı içerisinde çalışılmıştır. Başlangıçta yerleşme alanının kuzeyindeki yamaçtan akarak bu kesimdeki tarım toprağı içerisine karışan malzemeye

birlikte, Roma, Hellenistik ve Erken Tunç Çağı seramik örneklerine rastlanmıştır. Yüzey toprağının hemen altında, 2. Tabakaya ait mimari kalıntılara ulaşılmaya başlanmıştır. Bu tabakada, özellikle de açmanın batı yarısındaki duvarlar, tarımsal faaliyetler nedeniyle çok tahrip olmuştur. 2A tabakasıyla çağdaş olduğu düşünülen mimari kalıntıların, iki ayrı uzun planlı eve ait olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmada doğuda yer alan evde, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olan duvarının 6.6 m. uzunluğundaki kısmı açığa çıkarılmıştır. Duvarın kuzeydoğu ucu tahrip olmuş olup güneybatı ucu ise açmanın güney kesiti altında devam etmektedir. Kalınlığı yaklaşık olarak 0.88 m. olan bu duvarda çay taşları ve moloz taşlarla örülmüş olan tek sıra bir temel söz konusudur. Daha önceki yıllarda Kandilkırı 2. tabakaya ait tek sıra taş temelleri bulunan evlerin duvarlarının *pisé* tekniğiyle inşa edilmiş oldukları tespit edilmiştir. 2016 yılında ortaya çıkartılan bu uzun evin diğer uzun duvarına ait parçaları kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu olup duvarın korunan kısmı 2.50 m. uzunlukta ve 0.72 m. kalınlıktadır, ancak duvarın iki ucu da tahrip olmuştur. Kuzeye doğru genişleyerek uzanan bu evin trapez biçimli bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu evde dik açıyla bağlanan, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu kısa (1.63 ve 0.59 m.lik iki parça, 0.47 m. kalınlıkta) duvar, ev içindeki iki odayı birbirinden ayıran bir bölme duvarıdır. Bu duvarın güneydoğu ucunda, güneybatıya doğru dirsek yapan dönüş söz konusudur. Bu ev içinde 261.67-261.30 m. kot aralığında çalışılmıştır. Arazinin doğal eğimindeki farklılıklar nedeniyle, mimarının yüzeye daha yakın olan kuzey kesimleri daha çok tahrip olmuştur. Evin güneydeki mekânının tabanı kil sıvalıdır. Taban üstünde bulunan seramikler içinde 2A tabakasının karakterini yansıtan S profilli gri çanaklar ve çark yapımı film astarlı tabaklar ile tankard parçaları dikkat çekicidir. Taban kalıntısı ve üzerindeki öğütme taşı ise bu uzun evin doğusunda, ortak duvarı kullanan başka bir evin daha bulunduğunu düşündürmektedir. Bu evin güneydeki odası içerisinde ele geçirilen buluntular arasında, literatürde “Troia tipi” olarak bilinen bir mermer idol, pişmiş toprak tezgâh ağırlıkları ve ağırşak, çakmaktaşı dilgi, mekanın kuzeyinde yoğunlaşan öğütme taşı parçaları dikkat çekmektedir. Kuzeydeki mekândan da tüme yakın durumda çark yapımı tek kulplu tankardın yanı sıra pişmiş toprak tezgâh ağırlığı ve ağırşak, çakmaktaşı dilgi ile öğütme taşı parçaları diğer buluntular arasındadır. Mekânlar içindeki hayvan kemiği ve tatlı su yumuşakçalarına ait kabukların azlığı da dikkat çekicidir.

2016 yılı kazılarında açığa çıkarılan, 2A tabakasına ait diğer ev ise, açmanın batı kesiti altına doğru devam etmektedir. Evin doğu sınırını oluşturan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu duvarın korunan uzunluğu 4.62 m., genişliği ise 0.61 m.dir. Duvarın iki ucu da tahrip olmuştur. Bu uzun duvara, batıdan dik olarak birleşen başka bir duvarın 1.39 m.lik kısmı korunmuştur. Batı kesiti altına doğru devam etmekte olan bu duvar, uzun evin içindeki kısa bölme duvarlarından birisidir. Söz konusu eve ait iki ayrı mekânın içerisinde, kısıtlı kesiminde kazı çalışması yürütülebilmiştir. Bu iki mekânda ele geçirilen, 2A tabakasına tarihlendirilen seramik örnekleri, birer adet bronz dikiş iğnesi dikkat çekici buluntulardır. 2A tabakasına ait bu iki ev arasında, genişliği yaklaşık 1.61 ile 1.14 m. arasında değişen, güneye doğru radyal olarak daralan bir açıklık mevcuttur. Bu alan, bir ev için çok dar olduğundan, iki ev arasındaki geçişi sağlayan bir boşluk, geçit ya da sokak olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu alanda bir sokak tabanı ya da döşemesi tespit edilememiştir. Bu dar geçit, güneyde, açmanın kuzeybatı köşesinde kısmen korunmuş olan, taş döşeli bir alana varmaktadır. 261.26-261.24 m. kotundaki, küçük boy çay taşları ve moloz taşlarla döşenmiş olan bu kesim, evler arasındaki bir ortak açıklık, avlu ya da sokağın bağlandığı küçük bir meydan olmalıdır.

2. tabakaya ait mimari kalıntıların taban seviyelerinin altına inilmesiyle beraber, daha erken bir tabakanın kalıntılarına ulaşılmaya başlanmıştır. Bu kalıntıların, daha önceki yıllarda yalnızca çöp çukurları ile temsil edilen ve ETÇ 3'ün daha erken bir evresine tarihlendirilen 3. Tabakayla çağdaş olduğu düşünülmektedir. Ancak çok kısıtlı alanın araştırılmış olması, bu iki kontekstin çağdaşlığı hakkında kesin veriye ulaşılmaması için tabakada çalışmaların genişletilmesi gerekmektedir. Söz konusu tabakaya ait kazılan alanda bir mekâna ulaşılabilmektedir. Bu mekân, yaklaşık olarak 3.76x2.87 m. ölçülerindedir. Mekânın duvar kalınlıkları 0.43-0.52 m. arasında değişmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan mekâna, kuzeydoğudan 0.54 m. genişlikte bir kapıyla girilmektedir. Bu alan içindeki kültür toprağı, krem renkli, çok kireçli, sert ve sıkışık yapıdadır. Bu mekânın kuzeybatı köşesinde, kuzey kesitin altına doğru devam eden bir ocak açığa çıkarılmıştır. Dıştan dışa 0.89 m. çapındaki ocağın kenarı bir *pithosa* ait parçalarla düzenli şekilde çevrelenmiş olup tabanı ufak boyutlu çay taşları ile döşenmiştir. Mekânın kuzeybatı duvarına yaslanmış şekilde bulunan ocağın batısında, seramik parçalarıyla döşenmiş bir alan tespit edilmiştir. Ocağın hemen doğusundaki taşlardan biri daha büyük ve yassı görünümde olup ta-

şın üzerinde yuvarlak ve sığ oyuk yer almaktadır. Ocağın doğusunda bir depolama çömleğine ait gövdenin alt yarısı, ocağın içinde ise kırmızı astarlı bir *amphoranın* üst yarısı, bir öğütme taşı ve bir adet bezemeli, çift konik formlu ağırşak ele geçirilmiştir. Ocak ve çevresindeki üretim ve depolamayla ilgili bu düzenekler, bu mekânın bir mutfak olduğunu göstermektedir. Bu mekân eğer bir uzun eve aitse, girişinin kuzeyden yapılmış olması beklenmelidir.

Mekânın doğusunda, bir taş kümesi ve büyük bir öğütme taşı, bu kesimde çağdaş bir mekânın daha olduğunu düşündürmekle birlikte, planının anlaşılması için alanın kuzeye ve doğuya doğru genişletilmesi gerekmektedir. Bu tabakanın seramiğinde, “S” profilli gri çanakların yok denecek kadar azaldığı ve az sayıda olsa da ithal *red coated* seramik örneklerinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu kalıntıların Kandilkırı 3. tabakasıyla çağdaş olabileceği düşünülmüştür.

2016 kazı çalışmaları, 2A tabakasının yerleşim planı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu tabakaya ait yerleşimin güney kanadındaki trapez formlu, bitişik uzun evlerin, tahmin edildiği gibi Anadolu Yerleşim Planı’na benzer şekilde kuzey kanatta da bir karşılığı olduğu ve bu evler arasındaki dar geçitlerle yerleşme içindeki bazı açık alanlara ulaşıldığı anlaşılmıştır. Diğer bir önemli sonuç ise, önceki yıllarda çok kısıtlı alanda, yalnızca çöp çukurları ve bazı taban parçalarından bilinen 3. tabakaya ait yerleşim alanına ait ilk izlere ulaşılabilmektedir. 3. tabaka yerleşmesinin 2A yerleşmesine göre biraz daha kuzeyde yer aldığı anlaşılmaktadır. 3. Tabakaya ait eve kuzeyden giriliyor olması, bu evlerin de kuzey kanatta bir karşılığı olabileceğini ve yerleşmenin bu dönemdeki merkezinin daha kuzeyde yer aldığını düşündürmektedir. Yani, 3. tabaka yerleşmesi daha kuzeyde, doğal tepenin yamacına daha yakın bir konumdayken, ETÇ 3’ün biraz daha geç bir evresinde yani 2. tabakada, yerleşmenin güneye doğru kaydırıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, önceki kazılarda seramik örnekleriyle tanınan Erken Kalkolitik Çağa ve mezarlık alanıyla tanınan ETÇ 2’ye ait yerleşimlerin yeri hala bu aşamada bilinmemektedir.

B- BATI NEKROPOLÜ TONOZLU MEZAR KOMPLEKSİ (Resim: 1-2, 4-5)

Laodikeia antik kenti batı nekropolünde, Lambalar Mevkii’nde, yapılan bir kaçak kazı sonrasında tonozlu mezar kompleksinde çalışmalar yapılmıştır. Kazısı yapılan mezar kompleksinin ölçüleri kuzey-güney aksında 29.30 m., doğu-batı aksında ise 9.00 m.dir. Mezarın kuzey ve güney kenarları 0.80 m. genişliğinde duvarlarla sınırlandırılmış olup kuzeydeki duvarın 5.80

m.si, güneydeki duvarın ise 8.50 m.si ortaya çıkartılmıştır. Ancak mezar kompleksinin doğusu tarla tesviyesi sırasında tahrip olduğu, batı bölümünün ise kazısı tamamlanmadığı için bu duvarların doğu-batı aksında kaç metre olduğu tam olarak bilinmemektedir. Kompleksin güney dış duvarının yapımında tuğla ve traverten parçaları, irili-ufaklı çay taşları ile bağlayıcı olarak kireç harcı; kuzey dış duvarının yapımında ise irili-ufaklı çay taşları ile bağlayıcı olarak kireç harcı kullanılmıştır. Her iki duvar da ana toprağın üzerine kilden yapılmış sert bir blokaj üzerine oturtulmuştur. Mezarın güney kanadında yer alan dış duvar, 2009 yılında kazılarak ortaya çıkartılan L.09.BN.M3 mezarının kuzey duvarına yaslanmaktadır. Kuzey kanadındaki duvarın ise devamı kazılmadığından başka bir mezarla ilişkisinin olup olmadığı daha sonraki çalışmalar sonucunda anlaşılacaktır.

Batı Nekropolü'nde 1998-99 yıllarında yapılan tarla tesviyesi ve daha sonra ise kaçakçılarca soyularak tahrip edilen mezar kompleksi; üç katlı, üzeri düz çatılı, ikisi güneyde ve kuzeyde doğu-batı yönlü, bunların arasında ise güney-kuzey yönlü yan yana uzanan üç koridor odası olmak üzere toplamda beş adet tonozlu mezar odasından oluşmaktadır. Bu koridorlu tonozlu odaların zeminlerine çok sayıda üstten girişleri olan hücre mezarlar yerleştirilmiştir. Tonozlu koridor odalar içinde tabanda yer alan bu hücre mezarlara traverten düz kapak taşı bölümden inilmektedir. Çalışmalar sonunda zemin katında 10, birinci katında bir ve bodrum katında bir olmak üzere mezar odasına ait toplamda kalabilen 12 adet tonozlu hücre mezar tespit edilmiştir. Bugüne kadar Laodikeia nekropollerinde yapılan çalışmalarda mezarların taban blokajları hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Ancak L.16.BN.M1 tonozlu mezarının M1A, M1B ve M1E odalarında yapılan tespitlerle taban blokajı hakkında net bilgilere ulaşılabilmektedir. Geçmiş yıllarda yapılan tarla tesviyesi sırasında doğu cepheleri tahrip edilen bu mezar odalarının taban blokajları ortaya çıkarılmıştır. Kazı sonuçlarına göre, topografyanın kuzeyden güneye doğru, eğimine uygun olarak mezar kompleksinin tabanına 0.45-0.80 m. arasında değişen yüksekliklerde, sert kilden blokaj yapılarak düz bir taban oluşturulmuş ve mezar kompleksi bu tabanın üzerine inşa edilmiştir. Tabana kil katman yapılmasının nedeni bodrum katta yer alan tonozlu hücrelere, su ve nem sızmasını önlemeye yöneliktir. Tonozlu mezar kompleksinde odalar içinde yapılan çalışmalarda dağınık halde, yakılmış kemik parçaları ile yanık izleri olan seramikler ele geçirilmiştir. Bu da mezarda inhüstasyonun yanında kremasyonun da yapıldığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan tonozlar içinde ortaya çıkartı-

lan pişirme çömleri belirli günlerde ailenin yaşayan bireylerinin burada ölü yemekleri yaptıklarını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kompleks içinde M1A tonozlu odasının ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan çalışmalarda, mezarın yıkılan üst örtü sistemiyle ilişkili buluntular da ele geçirilmiştir. Özellikle mezar kompleksinin mimarisine ait, kesme mermer ve traverten bloklar, tonoz sistemine ait harçla birbirine tutturulmuş tuğla sıraları, mermerden *toichobat* parçaları, farklı renk şekillerde *opus-sectile*ler, farklı kalınlıklarda mermer plakalar ile traverten ve mermerden yapılmış parapet ve pencere sistemi parçaları tespit edilmiştir. Bunun yanında mezarın üst örtüsünün düz çatılı olduğu, mermer ve travertenden yapılmış pencere sistemi parçaları ise mezarın tahrip edilen dış cephesinin pencere sistemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine mermer ve travertenden yapılmış parapet-korkuluk parçaları ise düz çatının kenarları ve belki de üst kısmının parapetlerle bölümlere ayrıldığına işaret etmektedir. Özellikle kompleksin eğimli arazide yapılmış olmasından ve batı kısmından çatıya ulaşımın kolay olmasından dolayı içerdeki tonozlu odaların dışında bazı mezar törenlerinin çatı üzerinde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca M1C odasının kazı çalışmalarında çok miktarda ve üzerlerinde çeşitli renklerde boyanan fresk parçalarının ele geçirilmiş olması, orijinalde kompleks içi tonozlu oda duvarlarının fresklerle süslendiğini ortaya koymaktadır.

Tonozlu mezarda yapılan kazılar zaman içinde yapılan eklentiler ve tamiratların da algılanmasını sağlamıştır. Özellikle M1C odasının güneyindeki arka odanın oluşturulması ve arka odayı ayıran ara duvarın yapılması, olası mezar teknesi ile onun batı bitişiğindeki mezar teknelerinin bu alanda sert kilden oluşturulan blokajın üst kotuna oturtulması, M1C odasının doğu duvarının güneyinde yer alan kapı boşluğunun tuğlayla örülmesi gibi arkeolojik veriler, Diocletianus Dönemi (284-305) depremi ile M.S. 494 depremi arasında mezarın bu bölümünde birden fazla onarım geçirerek yeniden düzenlendiğini göstermektedir. Benzer uygulamalar antik kent içinde yer alan yapılarda da tespit edilmiştir. M1C odasında tespit edilen ve MS 4. yy'ın ikinci yarısı ile M.S. 5. yy.a tarihlendirilen buluntular da mezar kompleksinin, Diocletianus Dönemi depreminden sonra yapılan yeni düzenlemelerle, M.S. 494 depremine kadar kullanıldığına işaret etmektedir. Mezar kompleksi kazı verilerine göre M.S. 2. yy.dan M.S. 5. yy. sonuna kadar süreklilikli olarak kullanılmış olup plan tipiyle Laodikeia'da bugüne kadar tespit edilen mezarlardan farklı olan önemli bir sülale mezarıdır.

C- KUZEY (KUTSAL) AGORA ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 6-9)

Laodikeia antik kenti merkezinde iki tiyatro arasında ve Suriye Caddesi'nin kuzey yanında yer alan 265x128 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı kuzey (kutsal) agora ve portiklerinde 2011'de başlatılan kazı ve restorasyon çalışmalarına 2016'da devam edilmiştir².

1- *Güney Portik Çalışmaları*: Kuzey (kutsal) agora güney portüğünde 2015 yılı kazı sezonunda gerçekleştirilen çalışmalarda portik yapısının *krepidomasına* kadar olan bölümü açığa çıkarılmıştır. Çalışmalarda güney portik batı ucundaki sütun sırasının kuzeydoğu yönlü yıkıldığı ve mimari blokların bir bölümünün kesit içerisinde kaldığı tespit edilmiştir³.

2016 yılında güney portikte yapılan kazı çalışmalarının amacı merkezi *propylonun* kuzeybatısında, güney portik *krepidomasının* kuzeyinde yer alan 9x40 m. ölçülerindeki alanda M.S. 494 depreminden sonra oluşan, içerisinde yoğun miktarda traverten, çaytaşı, tuğla parçaları barındıran 6-7 m. yüksekliğe sahip hafriyat dolgusunun kaldırarak alanın mevcut durumu hakkında bilgi sahibi olmak, kuzeydoğu yönüne yıkılan portiğe ait mimari blokların kesit içerisinde kalan bölümlerini açığa çıkarmak, avlu tabanına ulaşmak ve alanı yapılacak olan anastylosis esaslı restorasyon çalışmalarına uygun hale getirmektir. Bu amaçlar doğrultusunda agora güney portikte belirlenen kuzey-güney yönlü 9 m., doğu-batı yönlü 40 m. ölçülerine sahip alan 9x20 m.lik iki açma halinde kazılmıştır. Kazılara 288.37 m. kotundan başlanmış, ilerleyen çalışmalarda 3 m. derinliğe inildiğinde yaklaşık 2x4 m.lik alanda harçlı yanık toprak ve yanık tuğla parçalarından oluşan bir yangın tabakası ile karşılaşmıştır. Bu durum M.S. 494 depreminin ardından yıkılan yapıların molozlarının bu alana atıldığını göstermektedir. 9x40 m.lik alan genelinde 288.37 m. ve 282.35 m. kotları arasında sürdürülen çalışmalarda alandaki dolgu toprak seviyeli bir şekilde kazılmıştır. Alan genelindeki dolgu toprağın 288.37 m. ve 283.00 m. kot aralığında yoğun miktarda yapı molozu barındırdığı, 283.00 m. ve 282.35 m. kot aralığındaki toprak yapısının ise doğal birikinti sonucu oluştuğu gözlemlenmiştir. Açmanın güneydoğusun-

² C. Şimşek, *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul, 2007a, 267-271, Res. 93a-f; C. Şimşek, *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, *Laodikeia Çalışmaları 2*, İstanbul, 2013a, 274-296, Res. 371-403; C. Şimşek, "2011 Yılı Laodikeia Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 34. *KST 3*, 2013b, 111-113, Res. 1, 12; C. Şimşek, "Lykos Vadisi İçinde Yer Alan Laodikeia", 10. *Yılında Laodikeia (2003-2013)*, *Laodikeia Çalışmaları 3*, İstanbul, 2014, 83-89, Res. 1, 4-9; C. Şimşek, "2013 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 36. *KST 3 (2-6 Haziran 2014 Gaziantep)*, 2015, 642-650, Res. 1, 9-14.

³ Bkz. C. Şimşek, "2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar", *Arkeoloji ve Sanat 156*, 2017 (baskıda).

da güney portiğe ait mermer İon düzeninde sütun başlıklarına ve sütun tamburlarına ulaşılmıştır. Blokların *in-situ* halde bulunmadığı, portiğin yıkılmasından sonra olasılıkla kireç yapımında kullanılmak için bu alana taşındığı ve üst üste tasniflendiği tespit edilmiştir. Söz konusu alanda toplamda Attik İon kaideli 23 adet mimari blok ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkartılan İon başlıkların stil özellikleri değerlendirildiğinde, Augustus Dönemi ile M.S. 2. ve 3. yüzyıllara tarihlenebilecek örnekler olduğu görülmektedir. Ayrıca alan genelinde yapılan çalışmalarda yoğun miktarda günlük kullanıma ait profilli ve profilsiz seramik parçaları, az miktarda cam ve metal parçaları ve kumaş dokuma parçaları ele geçirilmiştir. Söz konusu buluntular günlük yaşam ile ilgili materyaller olması sebebiyle bunlar daha çok evlere ait yapı molozlarının bulunduğu bölgelerde yoğunluk gösterirler. Güney Portik avlu tabanının 0.80x0.90 m. ölçülerindeki mermer levhalar ile kaplı olduğu, bazı bölümlerde daha sonraki kullanımlara bağlı olarak bu mermer kaplamaların bir kısmının söküldüğü, tabanın sıkıştırılmış toprak ile yükseltildiği anlaşılmıştır. Ayrıca tabanda mermer döşemeler üzerinde ve güney portik *stylobati* ile basamak üzerinde çok miktarda grafiti, oyun tablaları, christogram, haç, şematik insan çizimleri gibi Hıristiyanlık ve günlük yaşantıyla bağlantılı çeşitli kazıma motiflerin yanı sıra, özensiz yazıtların olduğu göze çarpmaktadır. Alanda ele geçirilen sikkelere bakıldığında portiğin erken kullanımı ile ilişkili olarak Augustus Dönemine (M.Ö. 27-M.S. 14) tarihlendirilen bir adet sikke ve olasılıkla İmparator Diocletianus Döneminde (M.S. 284-305) yaşanan depremin ardından M.S. 4. yy.ın ilk yarısında yapılan mimari düzenleme ile ilişkili olarak sikkelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

2- *Güney Avlunun Batı Bölümü*: Agoranın güney ve batı portiklerinin keşiştiği, avludaki çalışmaların amacı, batı portik önünde kuzey-güney yönlü uzanan 6.50 m. genişliğindeki havuzun açığa çıkarılması, avlunun zeminine ulaşılması ve agoranın kullanım evreleri hakkında bilgi sahibi olabilmektir. Agoranın güney avlusunun batı bölümünde yapılan çalışmada ortalama 6-7 m.lik dolgu toprak kademeli olarak kaldırılmıştır. Batı portiğin doğu önünde güney-kuzey yönünde uzanan havuzun 6.50x60 m.lik bölümü tamamen açığa çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda havuz taban kotunun 281.80 m. olduğu ve tabanın harç ile kaplandığı belirlenmiştir. İç yüksekliği 1.20 m. olan havuzun, doğu portiğin batı önünde aynı aksta bulunan havuzda olduğu gibi tabandan başlayarak 0.60 m. çay taşı, tuğla ve harçtan örüldüğü görülmüştür. Ancak tahribata uğrayan bu örgü sistemi, mevcut kalabilen

kısımının üzerine M.S. 4. yy. düzenlemelerinde ortalama 0.80x0.80 m. ölçülerindeki traverten bloklar ile yükseltilmiştir. Geç dönemde havuz duvarlarının traverten bloklarla yükseltilmesi aşamasında, 150 m. uzunluğunda olan havuzun içine güney apsidalinin 13 m. kuzeyinde yine apsidal duvar yapılarak daraltılmıştır. Bu düzenleme kent nüfusunun azalması ve su problemi olması nedeniyle, sadece bir bölümünün kullanılmak istenmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Ana havuzun güneyde sonlanan apsisinin dış duvarına bitişik 0.80 m. yüksekliğinde, 1.25 m. genişliğe ve 0.62 m. derinliğe sahip olan traverten teknenin de bu M.S. 4. yy. düzenlenmesinde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Havuzun M.S. 4. yy. kullanımına ait olan kuzey apsisinde su tahliyesi için yapılan künk sistemi mevcuttur. Ayrıca havuz üzerinden doğu-batı aksında (6.50 m.) geçişi sağlayan bir köprü ortaya çıkartılmıştır. Köprü 5 mermer ve 1 traverten olmak üzere 6 adet bloğun devşirme olarak kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Bunlardan en ilginç merkezde orijinal kullanımında bir Serapis altarı tacı olan (1.07x1.70 m.) mermer bloğun taş kısmında tek sıra “ΘΕΟΝ † ΣΑΡΑΠΙΝ †” (Theon Sarapin= Tanrı Serapis) yazıtı görülmektedir. Kentte Hıristiyanlığın yayılması ardından Paganizme ait unsurların yok edilmesi düşüncesiyle kaide üzerindeki yazıtın “Θ” ve “Ο” harflerinin içine ve aralara haç kazınarak yeni dinin varlığı iyice belirginleştirilmiştir. Ayrıca bloğun üzerinde Hıristiyanlıkla ilgili üst bölümde graffito olarak başlıklı din adamı, atlı, Pers başlıklı savaşçıya mızrakla saldıran diğer savaşçı (Romalı?)⁴, cepheden figür, uzun burunlu figür ve bir büst çizilmiştir.

Güney avlunun batı bölümünde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 6-7 m.lik hafriyat toprağı içinde yoğun miktarda tuğla, traverten ve çay taşı içeren atık molozla birlikte, günlük kullanıma ait seramik, cam, metal eserler ve parçalar, az miktarda kemik ve dokuma parçaları ele geçirilmiştir. Bunun yanı sıra ev nişlerini süslemek amacıyla kullanılan mermer heykelcik parçaları bulunması, dönemin konutlarının sanatsal zenginliği hakkında

---

⁴ Buradaki betimleme MS 344 yılında Singara’da Roma ile Persler arasında yapılan ve zaferle sonuçlanan savaşın anısına çizilmiş olmalıdır. Benzer şekildeki betimlemeler Constans (MS 337-350), II. Constantius (MS 337-361), Constantius Gallus (MS 351-353) ve II. Julianus’un (MS 361-363) darp ettirdiği “*Fel Temp Reparatio*” lejantlı sikkeler üzerinde sıklıkla gösterilmiştir. Bkz. Baydur 1998, 104; Tekin 1994, 202-203; Kent 1981, 478; Carson – Kent 1978, 86-87. N. Baydur, *Roma Sikkeleri*, İstanbul, 1998, 104; O. Tekin, *Yapı Kredi Koleksiyonu Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul, 1994, 202-203; J.P.C. Kent, *The Roman Imperial Coinage, Vol. VIII, The Family of Constantine I, A.D. 337-364*, ed. C.H.V. Sutherland – R.A.G. Carson, London, 1981, 478; R.A.G. Carson – J.P.C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage, Part II Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire AD 346-498*, New York, 1978, 86-87.

bize önemli veriler sunmaktadır. Alanda Geç Hellenistik ve Augustus Dönemine tarihlenen⁵ sikkelerin yanı sıra, İmparator Diocletianus Döneminde yaşanan depremin ardından yapılan düzenleme sonrasındaki kullanımla ilişkili olarak M.S. 4. ve 5. yy.ın ikinci yarısına tarihlenen sikkelerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

3- *Batı Portik Arka Duvarı Çalışmaları*: 2013-2014 yıllarında güneybatı köşeden başlanarak kuzeye doğru gerçekleştirilen çalışmalarda agoranın batı portikine ait M.S. 494 depreminde doğu yönünde yıkılmış haldeki mermer sütunlu galerinin mimari blokları açığa çıkarılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda portik arka duvarının güney ucunun kuzeyden farklı olarak geç dönemde inşa edilen mekânlarda kullanılmak üzere taşındığı, bu nedenle dağınık bir şekilde günümüze ulaştığı tespit edilmiştir.

2016 yılında kuzey-güney yönlü 46 m., doğu-batı yönlü 10 m. ölçülerindeki alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arka duvara ait çift sıra örgü blokların genelde 0.70-0.80 m. yüksekliğe, 0.90-1.30 m. genişliğe sahip olduğu ve batı yöne 10 sıra halinde yıkıldığı görülmüştür. Yıkılmış haldeki duvarın yüksekliği 9.40 m. olarak ölçülmüştür. Portik arka duvarını oluşturan traverten blokların portik içine bakan doğu yüzlerinin freskler ile süslediği batıya geçişi sağlayan 3.30 m. genişliğindeki kapısına ait kemer blokları üzerinde tespit edilmiştir. Bu fresklerde renk olarak çoğunlukla mavi, kırmızı renklerin kullanıldığı ve geometrik bezemelerin tercih edildiği görülmektedir. Batı portik arka duvarında yapılan çalışmalarda ana duvarın batı yanında yıkılmış durumda çift sıra tuğla ve harç örgüsü ile yapılmış genişlikleri 1.80 m., yükseklikleri 0.70 m. olarak ölçülen 4 adet kemer yıkıntısına rastlanılmıştır. Bu kemer yıkıntılarının iç kısmında çok miktarda ve büyük boyutlarda *in-situ* halde bulunan pencere camları kemerlerin aydınlatma işlevine sahip olduğunu göstermiştir. Bu pencereli kemer sistemi agoranın batısındaki sokak kenarında yer alan konut ve diğer yapılara ait olmalıdır. Agora batı portik kazı çalışmalarında ele geçirilen sikkeler az sayıda M.S. 3. ve 6. yy.a tarihlendirilen örnekleri oluştururken, yoğunluk daha çok M.S. 4-5. yy.a ait örneklerdir.

4- *Batı ve Güney Portik Restorasyon Çalışmaları*: Kuzey (kutsal) agora batı ve güney portikte yürütülen restorasyon çalışmaları, Koruma Bölge Kurulu'nca onaylanan projeye uygun olarak yapılmıştır. Agora, batı (güney uç)

⁵ L.16.KA.GAB.447 envanter numaralı sikke 263.65 m kotunda bulunmuş ve Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemine tarihlendirilmiştir. L.16.KA.GAB.231 envanter numaralı sikke 282.35 m kotunda bulunmuştur ve Augustus Dönemine (MÖ 27-MS 14) tarihlendirilmiştir.

ve güney (batı uç) portikte restorasyon çalışmaları; koruma, onarma, sağlamlaştırma ve ayağa kaldırma şeklindedir. Yapılan çalışmalar, bloklardaki özgünlüğe dokunulmadan gerçekleştirilmiş, modern yöntemlerin yanı sıra antik dönemdeki uygulamalar da kullanılarak anastylosis esas alınmıştır ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak yapılmıştır. Antik dönemde tamirat görmüş olan bloklardaki uygulamalar; dübelleme, kenetleme ve kurşun akıtma sistemleri aynen yinelenmiştir. Kültürel değere sahip tüm arkeolojik nitelikteki bloklar yüksek tonajlı yükleri kaldırma dayanıklılığına sahip halatlarla bağlanarak vinç ile kaldırılmış olup blokların dübel ve kenet delikleri karot yardımıyla açılmıştır. Yeni travertenden yapılmış çok az sayıda *krepidoma* basamak blokları vinç ile kaldırılıp taşınırken, arkeolojik malzeme üzerinden geçirilmemiş ve bunların kaldırılmasında farklı boylardaki blok kapma aparatları kullanılmıştır. Yüksek tonajlı bloklarda ve kırık parçaların yapıştırılmasında; vincin yanı sıra üç ve dört ayaklı caraskallar da kullanılmıştır. Ayrıca bloklarda yer alan eksik kısımlar özgün doğal mermerle pantograf tekniğinde tamamlanmıştır. Topraktan alınan bloklar, tekrar toprak üzerine değil; ahşap takozlar üzerine konulmuş ve toprakla temasları kesilmiştir. Sütunların ayağa kaldırılmasında; *krepidoma* üzerine her sütun için ayrı ayrı kullanılmak üzere flanşlı kamalı iskele sistemi kurulmuştur. Batı ve güney portik sütunlarının sabitlemesi ve alanda kırık halde ortaya çıkarılan parçaların birleştirilmesinde ortalama 250 kg. kurşun, 80 kg. epoksi (mermer yapıştırıcısı) ve 40 m. krom çelik malzeme kullanılmıştır. Yapılan restorasyon çalışmaları sonunda batı ve güney portiklerde toplamda 33 adet sütun ayağa kaldırılmıştır.

Batı portikte yapılan anastylosis esas restorasyon çalışmalarında *krepidomanın* doğu önünde M.S. 494 depremiyle doğu yöne doğru yıkıldığı tespit edilen ve portik çatısını taşıyan sütun tamburları ile başlıklar sırasıyla düştükleri yerlerden sağlamlaştırmak için alınmış, gerekli olan sağlamlaştırma ve birleştirme işlemleri yapılarak, demoları hazırlanmış, son olarak ta sabitleme işlemlerine geçilmiştir. Parçaların birleştirilmesinde kurşun, epoksi ve aerosol kullanılarak hazırlanan mermer yapıştırıcılar kullanılmıştır. Birleştirme işlemlerinde kırık parçaların boyutlarına göre 14 mm., 18 mm. ile 30 mm. çapında veya 30x30 mm. boyutlarındaki dört köşeli krom nikel çubuklar kullanılmıştır. Tüm sağlamlaştırma çalışmaları tamamlanan ve birbirlerine bağlanmadan yapılan denemelerde; sütun tamburları ve başlıkları birer gün arayla ve sırayla dikilmiştir. Alt sütun tamburları, sütun kaideleri üzerine konulurken; tamburların zaman içinde kaideler üzerinde

oluşturdukları doğal izler ve sütun tamburları üzerinde bulunan taşçı işaretleri kılavuz alınmış ve özgün sütun yönleri buna göre ayarlanmıştır. Batı portik güney uçta ayağa kaldırılan sütunların (başlık ve kaide dahil) yükseklikleri 7.60 m., 7.72 m, 8.04 m., genel olarak ise 7.50 m. olarak ölçülmüş, sütunlar arasındaki yükseklik farkları ise başlıkları üzerinde yapılan tuğla örgüyle terazilenmiştir.

Güney ve batı portiğin kesiştiği kısımda *in-situ* şekilde ortaya çıkarılan köşe sütunu kaidesinde yoğun tahribat ve erime olmasından dolayı yeni mermer kaide yapılmıştır. Köşe ikiz kalp kesitli sütun orijinal *temenos* alanına ait *in-situ* olmasından dolayı, batı portik devşirme sütunlarından daha kısadır. Bu nedenle batı ve güney portik sütunları arasında tespit edilen yaklaşık 1.50 m. ölçüsündeki yükseklik farkının köşe sütuna gelindiğinde devşirme malzeme ile dengelendiği; batı cephede İon düzenli orijinal köşe başlığı üzerine bir sütun tamburu ve onun üzerine tekrardan bir İon başlığı yerleştirilerek batı portik seviyesine ulaştırıldığı anlaşılmıştır. Köşe sütunun güney portik yönüne bakan kısmı ile bu cephenin sütunlarında ise başlıklar üzerinde yapılan tuğla kemerlerle cephe yükseltilecek dengelenmiştir.

Güney portik batı uçta ise 11 adet sütun kaidesi orijinal yerinde *in-situ* halinde bulunmuştur. Bu cephede de batı portikte uygulanan anastylosis esas restorasyon çalışması yapılmıştır. Ayrıca bu cephede tamamen mermerden yapılan ve orijinal olan *krepidoma* ile *stylobat* üzerinde özgün yerlerinden kaymış *in-situ* durumundaki sütun kaideleri yerlerinden kaldırılarak altlarındaki dolgu toprak temizlenmiş ve kaidelerde sağlamlaştırma yapılmıştır. Ayağa kaldırılan sütunların kaidelerinin altına; hidrolik kireç, kum ve mermer tozu kullanılarak hazırlanan sulu harç ya da kuru mermer tozu dökülmüş ve birkaç noktaya yerleştirilen kurşun parçalarla harç desteklenmiştir. Bu uygulama portiğin özgün kaidelerinde de görülmüştür. Güney portikte ayağa kaldırılan sütunların toplam yüksekliği ortalama 6.50 m.dir.

Batı ve güney portiklerde ayağa kaldırılan sütunlar Diokletianus Dönemi (M.S. 284-305) depremi arkasından alanın agoraya dönüştürülmesi aşamasında devşirme olarak *temenos* içinde yer alan Zeus ve Athena tapınaklarının kaide, sütun tamburları ve başlıkları da kullanılarak yapılmıştır. Özellikle bu devşirme kullanım batı portikte kendini bariz gösterirken, güney portikte daha çok alanın pagan inancında kutsal *temenos* olarak kullanılması aşamasının (M.S. 1.-3. yy.) mimari blokları tamir edilerek ve üzerleri kemerli tuğlalarla yükseltilecek kullanılmıştır. Buna ait kaide altlarında Licinius

(M.S. 308-324) sikkesinin de bulunması, düzenlemenin B. Constantinus (M.S. 306-337) zamanında yapıldığını ve Hıristiyanlığın yayılmasıyla birlikte alanın agoraya dönüştürüldüğünü ortaya koymuştur.

D- MERKEZİ PROPYLON ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 10-11)

Suriye Caddesi'nin kuzey kenarında yer alan, orijinalde *temenos*, M.S. 4. yy. itibariyle de agoraya geçişi sağlayan merkezi *propylon*, caddeden 6.60x14.53 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir girintiyle ayırt edilmektedir. Merkezi *propylon*da, girişin iki yanında üçer adet olmak üzere altı sütun, derin kemeri aşan tonoz kasetli Suriye tipi alınlık ve üzerinde kırma çatı bulunur. Sütun sırası duvara dayalı olan cephede ve orta bölümde olmak üzere toplamda 18 adettir. Bunlardan orta ve duvara bitişik olanlar köşeli, ön kısımda iki yanda olanlar ise payeli burgu yivli ve yarım yuvarlak, diğer dördü ise yuvarlak burgu yivlidir. Üstte ise Korinth düzeninde yuvarlak ve köşeli paye başlıkları, üç faskialı arşitrav, friz ve geison-sima yer alır. Ayrıca payeler arasına parapet levhaları da yerleştirilmiştir. Girişin üstü kabartmalı tonoz kasetli, iki yanı ise kabartmalı tavan kasetlidir. Buna ait kırmızı ve sarı boyalı tonoz kasetleri ile tavan kasetleri alanda daha önce yürütülen kazı çalışmalarında bulunmuştur. Merkezi *propylon*dan çift kanatlı kapı ve dört basamaklı merdivenle güney portik içine girilmektedir. Kazı buluntularına göre mevcut yapı, M.S. 3. yy.ın ilk çeyreği sonlarında yapılmış, M.S. 3. yy. sonu, 4. yy. başında meydana gelen depremle yıkılmış ve İmparator Diocletianus (M.S. 284-305) Döneminde tamirat geçirmiştir. Daha sonra ise M.S. 494 yılı depreminde tamamen yıkılmıştır. Bundan sonra alandaki yıkılan blokların üzeri düzeltilerek İmparator Focas (M.S. 602-610) Dönemi depremine kadar kullanılmıştır. Kabartmalı mermer mimari blokların stillerine göre, anıtsal geçitte M.S. 1. ve 2. yy.a ait bloklar tamir edilerek ya da işlevleri değiştirilerek tekrardan kullanılmış olup kabartmaların yarım kalmasından yapının yine de bitirilemediği anlaşılmaktadır.

Yapının restorasyon çalışmaları Koruma Bölge Kurulunca onaylanan projesine uygun şekilde yapılmıştır. Restorasyonun ana hedefi; merkezi *propylon*un güney portiği içine depremle sıralı olarak yıkılan traverten blokların anastylosis esas olmak üzere tamamen özgün yerlerinde ayağa kaldırılması, *propylon*un girişinin doğu kısmında yer alan köşeli payeli sütunlar, başlıklar, duvar frizlerinin, arşitravların ve tavan kasetlerinin özgün yerlerine konarak mimari cephenin en azından doğu bölümde üçüncü boyuta kavuşmasını sağlamaktır. Bu amaçla arka duvar ile ön cepheye ait kalabilen mermer mimari elemanlarının deneme çalışmaları ile *propylona* ait sütunlar

ve tavan kasetlerinin eksik kısımlarına yönelik pantograf tekniği ile tamamlamaları yapılmıştır. Bunun yanı sıra friz üzerine yerleştirilecek olan kemer blokları; *propylonun* karşısında yer alan merkezi agoranın önündeki boş alanda; statik problemlerin çözülmesi ve tüm üstyapı malzemesinin yukarı kaldırılmadan önce bir arada görülerek eksiklerin giderilmesi amacıyla denenmiş ve sonra ki aşamada kalabilen mimari blokların restorasyonları yapılmıştır.

E- BATI TİYATROSU KAZI ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 6, 12-15)

Laodikeia antik kentinde biri Hellenistik, diğeri Roma İmparatorluk Döneminde yapılan iki tiyatro; baktıkları yöne göre batı tiyatrosu⁶ ve kuzey tiyatrosu⁷ olarak adlandırılmıştır. Batı tiyatrosu, Hellenistik Dönem yapısı olup kuzey (kutsal) agoranın⁸ kuzeybatısında, batıdaki erken yerleşime dönük olarak konumlandırılmıştır. Doğal zemine oyulan tiyatro, öğleden sonra oluşan batı esintilerini alacak şekilde yerleştirilmiştir⁹.

Batı tiyatrosundaki ilk kazı çalışmaları 2004-2005 yıllarında¹⁰ *theatron* ve orkestranın bir bölümünde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, tiyatronun 8 merdiven sırası ile 9 *kerkidese* bölündüğü, 1.60 m genişliğindeki bir *diazoma* ile iki *caveanın* ayrıldığı, alt (*ima*) *caveada* 23, üst (*summa*) *caveada* 19 olmak üzere toplamda *theatron*da 42 oturma sırasının bulunduğu, *analemma* duvarı ile birlikte yapının 98.5 m. çapa sahip olduğu tespit edilmiştir. Genişlikleri 80-90 cm. arasında değişen ve birbiri üzerine bindirilerek yerleştirilen oturma basamaklarının¹¹ yükseklikleri alt *caveada* 65 cm., üst *caveada*

⁶ Şimşek 2013a, 218-227.

⁷ Kuzey Tiyatrosu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. C. Şimşek, - M.A. Sezgin, "Laodikeia Kuzey Tiyatrosu", *Olba XIX*, 2011, 455-478; C. Şimşek, - M.A. Sezgin, "The West and North Theatres in Laodicea", *Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, Methods, Research, Results* (Ed. F. Masino, P. Mighetto, G. Sobra), Lecce, 2012, 112-124, Figs. 1-2, 9-18; Şimşek 2013a, 228-240, Res. 300-317.

⁸ Kuzey Kutsal Agora ile ilgili bilgi için bkz. Şimşek 2013a, 274-296.

⁹ Şimşek 2013a, 219.

¹⁰ 2004 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Şimşek, "2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı", 27. *KST 1* (30 Mayıs-3 Haziran 2005 Antalya), 2006, 422-423, Res 1, 6-7. 2005 yılı kazı çalışmaları için bkz. C. Şimşek, "2005 Yılı Laodikeia Kazı Çalışmaları", 28. *KST 1* (29 Mayıs-2 Haziran 2006 Çanakale), 2007b, 456-458, Res. 1, 4-6.

¹¹ Bazı basamakların üzerinde numaralandırma ve farklı kabilelerin oturma yerleriyle ilişkili olarak *Alpha*, *Gamma*, *Delta*, *Eta*, *Lambda*, *Sigma*, *Nü* gibi Grekçe harfler ile seyircileri güneşten koruma amacıyla yapılan ahşap tente (velum) direği delikleri tespit edilmiştir. En üst basamaklarda ise yaslanmak için yapılan korkuluklarla ilişkili geçki kanalları gözlenmiştir. Alt *caveada* yapılan çalışmalarda, Priene tiyatrosu ile benzer şekilde Hellenistik Dönem evresinde orkestrayı çevreleyen *proedria*'ların (şeref koltuğu) yer aldığı ancak Roma İmparatorluk Dö-

ise 40 cm. ölçülmüştür. Kerkidesleri ayıran merdiven geçişlerinin 64-75 cm. genişlikte olduğu ve bir oturma sırasına iki basamak denk gelecek şekilde yerleştirildiği anlaşılmıştır. Çalışmalarda, alt *caveanın* mermer, üst *caveanın* travertenden inşa edildiği, üst *caveanın* daha sonraki bir dönemde gerek depremler gerekse kent nüfusu artışına bağlı olarak düzenlenerek yapının hacminin artırıldığı belirlenmiştir¹².

2016 yılında batı tiyatrosunda gerçekleştirilen kazı çalışmaları öncesi yapının mevcut durumu üç boyutlu olarak taranıp, hava fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Batı tiyatrosunda yapının bağlantıları ve kullanım aşamalarını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar, yüzeyde *in-situ* blokları görülen traverten sahne duvarının arka bölümünden (*postskene*) başlayarak, kuzey-güney yönünde olmak üzere, güney *parados* ve alt *caveada* sürdürülmüştür. Çalışmalar, sahne binasının güney yarısı, alt *caveanın* güneybatı ucunda yer alan 1. *kerkides* bölümünü ile *diazomayı* ve güney *parados* geçişini kapsayacak şekilde doğu-batı yönünde 21 m., kuzey-güney yönünde ise 40 m.lik bir alanda gerçekleştirilmiştir.

1- *Sahne Binası Çalışmaları*: Tiyatronun batı cephesinde yer alan sahne binası kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Daha önceki yıllarda, sahne binasıyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmamış, ancak kuzey *paradosun* güneyinde yapılan sondaj çalışmasında kuzey-güney yönlü *proskene* duvarının bir kısmı, kuzey *parados* geçişi ile birlikte açığa çıkartılmıştır¹³. Sahne binasında kuzey-güney yönünde 25 m., doğu-batı yönünde ise 13.50 m.lik alanda çalışılmıştır. Çalışmalar sonrasında, kuzey-güney yönünde uzanan *postskene-proskene* duvarları ve bu duvarların arasında doğu-batı yönlü ara duvarlar ile bölünen 5 adet oda ortaya çıkartılmıştır. Sahnenin ön cephesini oluşturan *proskene* duvarı tamamen devşirme mermer bloklar, heykel parçaları ve traverten bloklardan, harçlı olarak örülmüş olup ikinci katın başlangıç seviyesinde ortalama 267.00-265.56 m. kotları arasında korunmuştur. *Proskene* duvarında cephede belirli aralıklarla yerleştirilen iki adet kapı açıklığı tespit edilmiştir. Söz konusu kapılar, *logeiondan* *postskene* odalarına geçiş sağlandığını göstermekte olup sahnenin kuzeyinde bir kapı geçişinin daha var olduğu düşünülmektedir. Böylece sahnenin anıtsal ön cephesinde

---

nemi'nde orkestranın derinleştirilmesi ile birlikte koltukların alt *caveanın* ilk basamak sırasına taşındığı belirlenmiştir.

¹² Şimşek 2006, 422-423, Res. 1, 6-7; Şimşek 2007b, 456-458, Res. 1, 4-6; C. Şimşek, "Laodikeia Batı Tiyatrosu", *Ahmet Adil Tırpan Armağanı*, İstanbul, 2012, 597-612, Fig. 1-20; Şimşek-Sezgin 2012, 106-112, Figs. 1-8; Şimşek 2013a, 219-227, Res. 288-299.

¹³ Şimşek 2007b, 457; Şimşek 2012, 601, Fig. 10; Şimşek 2013a, 227.

(*skenefrons*), belirli aralıklarla yapılan üzeri kemerli kapıların statik açıdan yükü hafifletilmiş, *logeion*dan arka odalara bağlantı sağlanmış ve mimari açıdan masiflik giderilerek cephede hareket sağlamıştır. Kuzey-güney yönünde odalarla bölünen sahne binasında, *postskene* ve *proskene* duvarları arasında içten içe mesafe ortalama 5.30 m.dir. *Postskenede* açığa çıkartılan odalar, güneyden kuzeye doğru sırasıyla L1, L2, L3, L4 ve L5 olarak numaralandırılmıştır. Böylece *postskenede* toplamda 7 adet odanın bulunduğu anlaşılmıştır. Kareye yakın planlı olan oda büyüklükleri yaklaşık olarak 15-23m² civarında, yükseklikler ise 7.23-3.40 m. arasında değişmektedir. Devşirme mermer, traverten ve tuğla örgülü duvarlarda Geç Hellenistik ve Erken İmparatorluk dönemlerine ait mimari bloklar kullanılmıştır. Ayrıca duvarlarda yer yer depremler nedeniyle yapılan tamiratlar ile M.S. 5. yy. başında sahnenin sur duvarı olarak kullanılmasına bağlı yapılan dolgular ile değişiklikler izlenebilmektedir. L1 ve L4 No.lu odalarda, taban üzerindeki seviyede yoğun olarak karşılaşılan mimari blokların ve heykel parçalarının bilinçli olarak bu düzenleme sırasında atıldığı ve odaların doldurulduğu düşünülmektedir. Bunun sebebi de sahne binasının sur duvarına dönüştürülmesi nedeniyle mukavemetinin arttırılmasına yönelik doldurulmuştur. Sahne binasında açığa çıkartılan L1-L4 no.lu odalar, birinci katın taban seviyesine ulaşılarak bitirilmiş ancak bodrum katın olduğunu gösteren veriler elde edilmiştir.

2016 yılında batı tiyatrosunun sahne binasında gerçekleştirilen çalışmalar, Hellenistik Dönemde planlanan tiyatrodaki Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Döneminde anıtsal bir sahne binası yapısının oluşturulduğunu düşündürmektedir. Çalışmalarda ele geçirilen mimari blokların ve heykeltıraşlık eserlerinin stil özellikleri de bu görüşü desteklemektedir. *Postskene* odalarında ve güney *parados* tonozlu mekânda açığa çıkartılan heykeltıraşlık eserlerinin gösterdikleri stil özellikleri, Augustus-Julius Claudiuslar Döneminde? anıtsal ve gösterişli bir sahne binasının inşa edildiğini ve sahnedeki nişlerin içerisinde kentin önde gelen tanrıları ve tanrıçalarının (Dionysos, Zeus, Aphrodite, Hermes) ve imparatorların heykellerinin sergilendiğini ortaya koymuştur. Sahne binasında yapılan çalışmalar henüz tamamlanmadığı için söz konusu dönemde sahne binasının kaç katlı olarak inşa edildiği şu an için belirsizdir. Ancak *proskene* duvarlarında devşirme olarak kullanılan mimari ve heykeltıraşlık malzemelerin gösterdiği dönemsel özellikler, Erken Roma İmparatorluk Dönemine kadar sahnenin tek katlı olduğunu, sonraki dönemlerde (M.S. 1.-2. yy.) kent nüfusu ile birlikte artan

ihtiyaca göre, sahne binasının (*paradoslar* ve üst *cavea* ile birlikte) yükseltilmiş olabileceğini düşündürmektedir. *Postskene* odalarında ve *proskene* duvarının doğusunda yıkıntı durumunda Geç Hellenistik-Erken Roma Döneminde M.S. 5. yy.a kadar tarihlenen birçok mimari eleman, sikkeler, kandiller ve heykellere ait parçaya ulaşılmıştır. Heykellerin tiyatronun *skene fronsunda* bulunan nişler içerisinde yer aldığı ve sütunlarla desteklenen anıtsal bir cephenin bulunduğu, ancak bazı parçaların tiyatronun geçirdiği tamirat ve düzenlemeler sırasında duvarlarda devşirme olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Yapılan çalışmalarda, tiyatrodaki *skene fronsuna* yerleştirildiği düşünülen Dionysos'un kült heykeli ile ilgili parçalara ulaşılmış olup çeşitli tanrı (Hermes, Zeus) ve tanrıçalara (Aphrodite, Tykhe) ait parçaların yanı sıra imparator ve yönetici heykellerine ait gövde parçaları da ele geçirilmiştir.

Çalışmalarda ele geçirilen Geç Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemine, Claudius Dönemine (M.S. 41-54), M.S. 2.- 3. yy.ın birinci yarısı, üçüncü çeyreği, M.S. 270 Quintillus zamanına, M.S. 276-282 Probus zamanına, M.S. 4. yy., M.S. 402-455 II. Theodosius-III. Valentinianus zamanına ve M.S. 5. yy.ın ikinci yarısına, M.S. 450-457 Marcianus'a tarihlenen sikkeler kullanım aşamalarını ortaya koymaktadır.

2- *Güney Parados Çalışmaları*: 2005 yılında batı tiyatrosunda gerçekleştirilen çalışmalarda, sahne binasının kuzeyinde, *cavealara* paralel inşa edilen tonozlu kuzey *parados* geçişinin bir kısmı tespit edilmiştir¹⁴. 2016 yılında sahne binasının güneyinde, *cavealara* paralel olarak inşa edilen güney *paradosun* basamaklı bir düzenleme ile oluşturulduğu tespit edilmiştir. Basamaklar takip edildiğinde, güneyde *diazomanın* bir üst kotunda açığa çıkartılan iki basamaklı kapı geçişi, kuzeyde ise sahenin birinci kat seviyesinde traverten *parados* girişi bulunarak çalışmalar bitirilmiştir. Yapılan çalışmalarda açığa çıkartılan basamakların, farklı kotlarda oluşturulan sahanlık bölümleriyle dönüşler sağlanarak kademeli şekilde bir yandan *diazomaya*, diğer yandan orkestra seviyesine ulaştığı belirlenmiştir. Güneyde gerçekleştirilen çalışmalarda 273.13 m. kot seviyesinde iki basamaklı bir kapı geçişi tespit edilmiş ve basamakların 272.58 m. kot seviyesindeki doğu-batı yönlü bir sahanlık bölümüne açıldığı belirlenmiştir. Söz konusu sahanlık, dört basamak ile *diazoma* seviyesindeki doğu-batı yönlü, dikdörtgen formlu ikinci sahanlık bölümüne ulaşmaktadır. İkinci sahanlık, doğu yönde bir kapı geçişi ile birlikte *diazomaya*, batı yönde ise orkestraya ulaşan *parados* basa-

---

¹⁴ Şimşek 2007b, 457.

maklarına bağlanmaktadır. Merdiven inişi devamında doğu-batı yönünde yapılan üç basamak ile 2.60x2.30 m. ölçülerinde, kare formunda üçüncü sahanlık bölümüne (270.46 m.) ulaşmakta olup bu sahanlıkla birlikte *parados*ta kuzey yöne çeyrek dönüş sağlanmıştır. Üçüncü sahanlıktan itibaren kesintisiz olarak 29 basamak ile sahnenin birinci kat seviyesine ulaşan *parados* geçişi, 1.-8. basamak aralığında kuzey-güney yönünde devam etmekte olup 9.-12. basamaklar ile birlikte doğu-batı yönüne çeyrek dönüş sağlanmıştır. 13. ve 26. basamak aralığında doğu-batı yönünde devam eden *parados* basamaklarını, iki yanda tuğla ve harç ile örülen duvarlar sınırlanmış olup üst örtü sistemi tonoz ve kemerli olarak yapılmıştır. Tonoz tamamen yıkıldığı için günümüze ulaşmamış, ancak kemer sistemi güney duvar üzerinde kemer dönüşüne kadar sağlam kalabilmiştir. Bu bölümdeki tuğla örgülü duvarlarda ise güney duvarda üç, kuzey duvarda üç adet olmak üzere dikdörtgen ve kare formlu yuvalar açığa çıkartılmıştır. Batı uçta yer alan üst yuvalarda ve güney duvardaki alt yuvada yoğun yanık izi tespit edilmiş olup tonoz nedeniyle karanlık olan geçişte aydınlatma amacıyla kandiller yerleştirildiği belirlenmiştir. Diğer yuvaların ise hatilla ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu bölümde tuğla kemer ile birlikte sonlanan doğu-batı yönlü basamaklar, 27.-29. basamaklarla birlikte, kuzey yöne çeyrek dönüş yaparak güney *parados*un sahne yönüne açılan 3.05 m. genişliğindeki traverten kapı geçişine, güney yönde ise tonozlu bir mekâna ulaşmaktadır. Traverten *parados* kapısında açığa çıkartılan basamaklar, olasılıkla orkestra seviyesine kadar kuzey-güney yönünde alt *cavea*ya paralel olarak devam etmektedir. Traverten kapı geçişinin güneyinde, *parados*a bağlı bir bölüm olarak inşa edilen tonozlu mekânda (3.55x5.36 m.), duvarda ahşap hatıl yuvaları ve yer yer kalabilen freskler tespit edilmiştir. Bu alan M.S. 5. yy. başındaki sur düzenlemelerinde doldurulmuştur. Dolgu içinde 265.80-264.32 m. kot aralığında açığa çıkartılan yanık tabakada özellikle mermer mimari bloklar ve mermer heykellerin kırıldıktan sonra yakılarak kireç yapıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu heykeller, Erken İmparatorluk Döneminden, Severuslar Dönemine kadar tarihlenmekte olup çeşitli tanrı ve tanrıçalara ait başların yanı sıra vücut uzuvları, elbise kıvrımı gibi parçalardan oluşmaktadır. Tonozlu mekânın fresk harcının içinde tespit edilen ve Arcadius Dönemine (M.S. 393-408) tarihlenen bronz sikke, mekânın sur duvarları ile çağdaş tarihte yeniden düzenlendiğini göstermiştir. Farklı seviyelerde yapılan çalışmalar ve elde edilen veriler ise bu düzenlemenin M.S. 494 yılında yaşanan depreme kadar kullanıldığını ve deprem sonrasında mekâna taşınan mermer malzemenin yakılarak kireç yapımında kul-

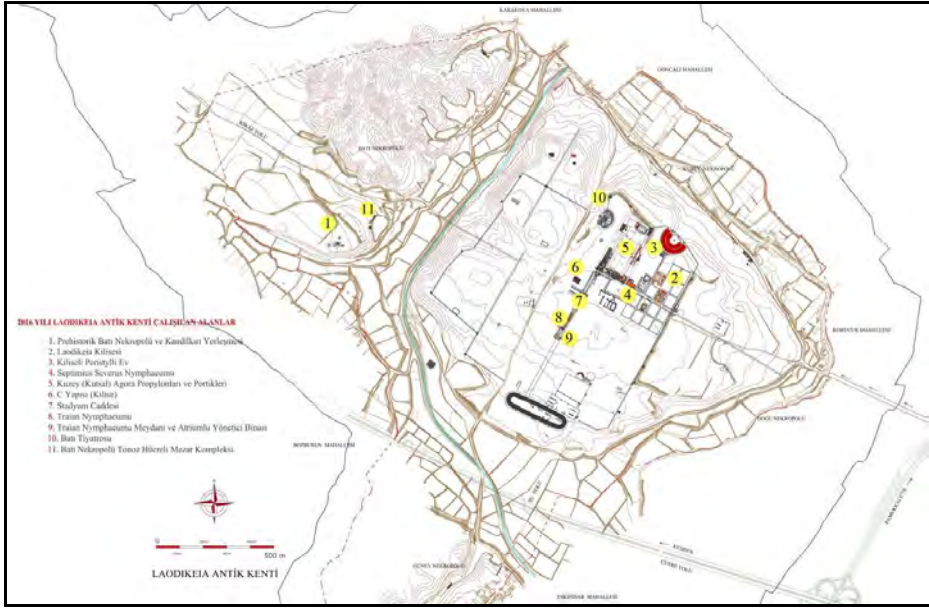
lanıldığını göstermektedir. Taşınan malzeme ile birlikte gelen sikkeler¹⁵ de M.S. 3. ve 4. yy.lara tarihlendirilmekte ve bu tarihlerde yoğun olarak kullanılan bir alandan (sahne binası?) toplanan malzemenin buraya atılarak yakıldığını göstermektedir. Yine yanık tabakada yoğun bir şekilde ele geçirilen ve büyük bir kısmı M.S. 5. yy.a tarihlendirilen kandiller de bu mekânın M.S. 494'de kullanımının sona erdiğini ve kireç yapımı için doldurulduğunu desteklemektedir. Sahne binasında gerçekleştirilen çalışmalar da tonozlu mekân ile benzer şekilde, MS 494 depremi ile birlikte tiyatronun işlevselliğini yitirdiğini ve doldurulduğunu göstermekte, her iki bölümde elde edilen veriler birbirini desteklemektedir.

3- *Alt Cavea ve Diazoma Çalışmaları*: Batı tiyatrosunun *theatron* bölümü tek *diazomalı* olup iki *cavea*dan oluşmaktadır. 2004-2005 yıllarında, *theatronun* bazı bölümlerinde kazı ve temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiş; *cavealar*, *kerkidesler*, oturma basamakları, *klimakeler* (merdiven geçişleri) ve *diazoma* ile ilgili veriler elde edilmiştir¹⁶. 2016 yılında, *theatronun* alt *cavea*sının güneybatısında yer alan 1. *kerkide*ste ve *diazomada* kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş olup oturma basamakları ve *klimakelerin* (merdiven geçişleri) yanı sıra güney *parados* bağlantısıyla *diazomadan* alt *caveaya* yapılan geçişler de belirlenmiştir. Alt *caveada* gerçekleştirilen çalışmalar, *caveanın* güneybatısındaki 1. *kerkide*ste gerçekleştirilmiş olup bu çalışmalarda toplamda 14 adet oturma basamağı açığa çıkartılarak, alt *caveanın* sağlam bir şekilde günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda 1. *kerkidesin* her iki yanında, *kerkidesi* sınırlayan *klimakeler* (merdiven geçişi) açığa çıkartılmıştır. *Klimakeleri* oluşturan mermer basamaklar, her oturma sırasına iki basamak gelecek şekilde düzenlenmiş olup ortalama 0.20-0.23 m. yüksekliğinde, 0.70-0.78 m. genişliğinde ve 0.27-0.32 m. derinliğindedir. 1. *Kerkidesin* batısında tespit edilen birinci *klimakeler*, güney *parados* duvarı ile oturma basamaklarının arasında bir geçiş daha yapıldığını göstermiştir. Bu durum, tiyatrodaki kazı çalışmaları öncesi görülen sekiz *klimakelerin* *theatronun* iki uç bölümüyle birlikte toplamda 10 *klimakesten* oluştuğunu ve *parados* duvarının yanından da *diazomadan* alt *caveaya* inişin sağlandığını ortaya çıkartmıştır.

---

¹⁵ Söz konusu sikkeler, MS 193-211 Septimius Severus Dönemi, MS 211-217 Caracalla Dönemi, MS 244-249 I. Philip Dönemi, MS 337-361 II. Constantius Dönemi'ne tarihlenmektedir (L.16.BT.378, L.16.BT.519, L.16.BT.520, L.16.BT.522, L.16.BT.535).

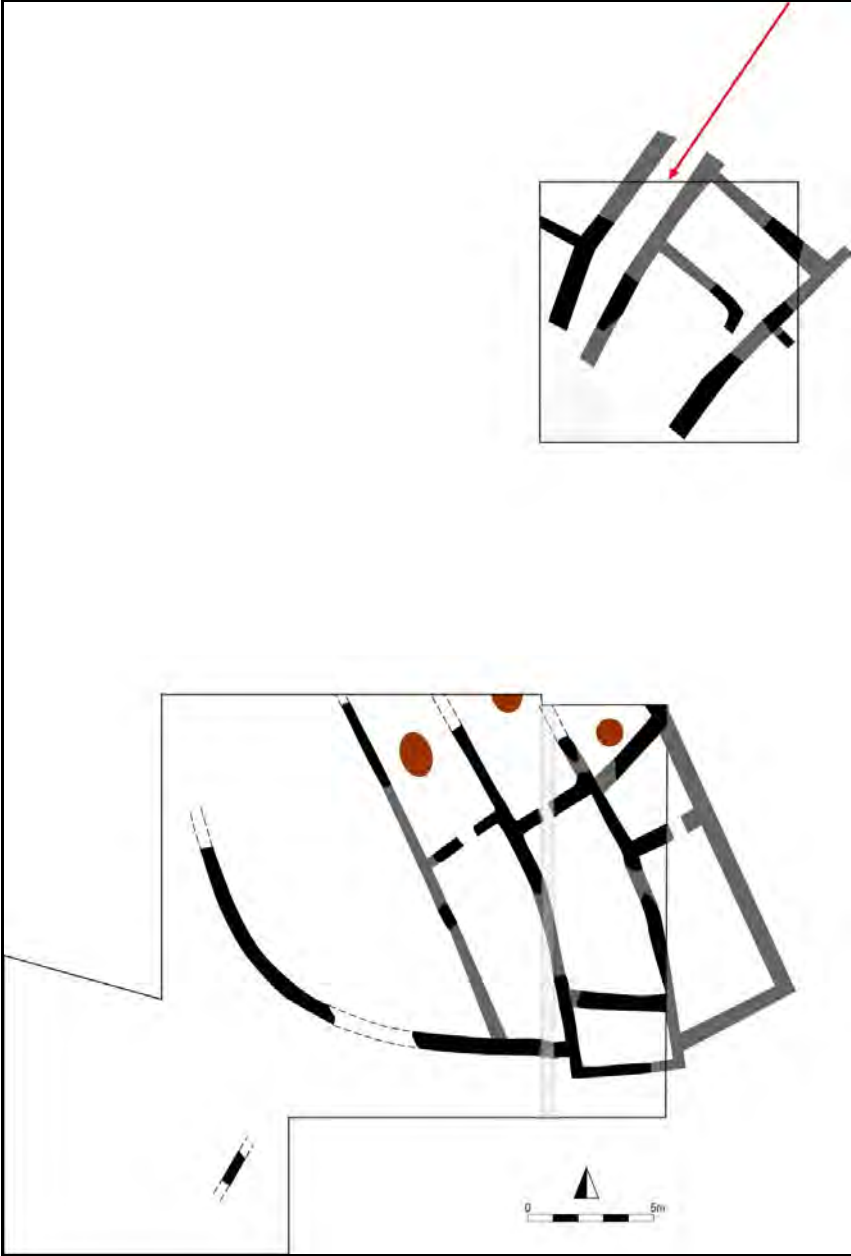
¹⁶ Şimşek 2006, 422-423; Şimşek 2007b, 456-458.

Resim 1: Laodikeia kent planı üzerinde 2016 yılı çalışma alanları.

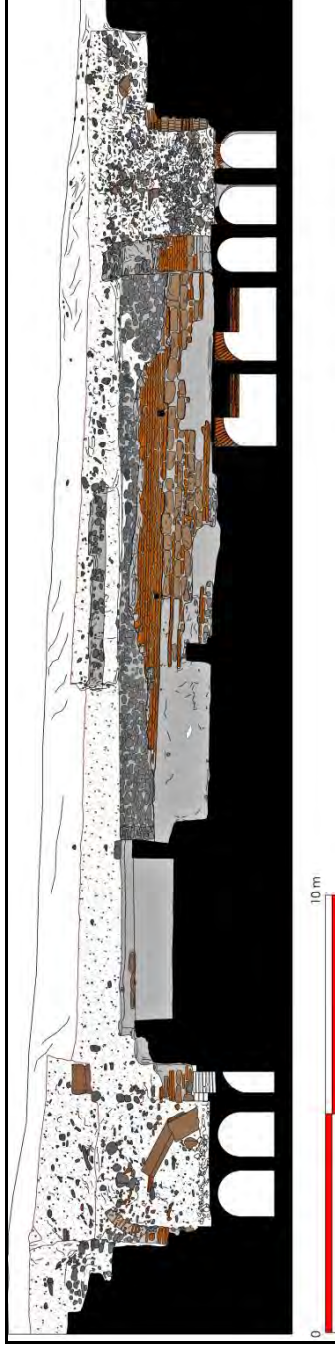
Resim 2: Kandiliri yerleşmesi, mağaralar ve batı nekropolü kazı alanları.

Resim 3: Kandilcın yerleşmesi açma planı.

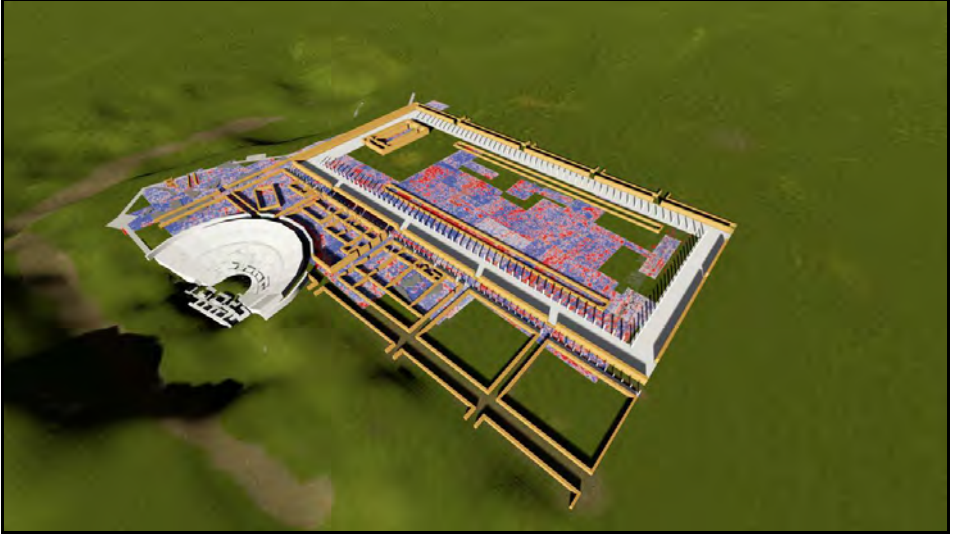

Resim 4: Batı nekropolü tonozlu mezar kompleksi planı.

Resim 5: Batı nekropolü tonozlu mezar kompleksi güney-kuzey kesiti rölövesi.

Resim 6: Kuzey (kutsal) agora ve batı tiyatrosu ile etrafının yer radarı taraması ve izometrik planı.

Resim 7: Kuzey (kutsal) agora çalışma alanının hava fotoğrafı.

Resim 8: Kuzey (kutsal) agora, batı ve güney *portik*lerde yapılan restorasyon ile kazı çalışmaları

Resim 9: Kuzey (kutsal) agora, batı *portik* ve önündeki avluda yer alan havuz sistemi ile havuz üzerine yapılan köprü.

Resim 10: Merkezi *propylon* restorasyon çalışmaları

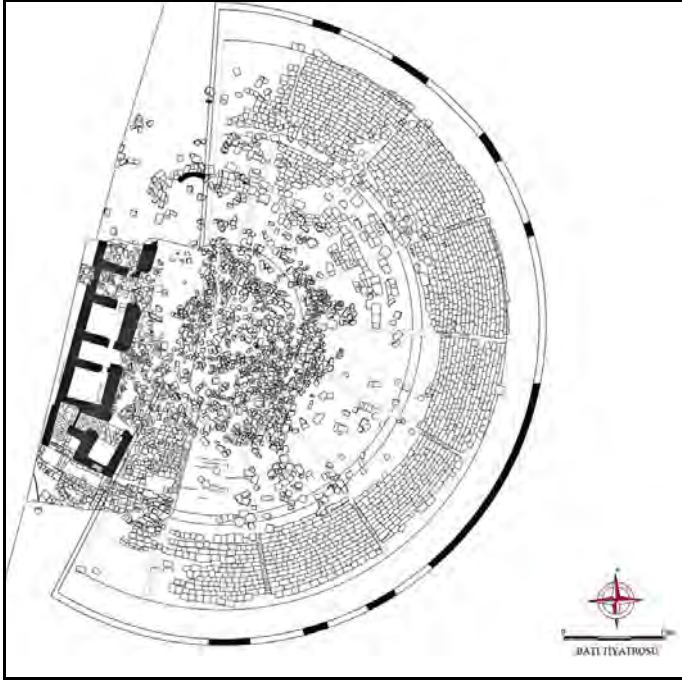
Resim 11: Merkezi *propylon* 3D çizim denemesi.

Resim 12: Batı tiyatrosu kazı öncesi durumu ve arkada kuzey (kutsal) agora *portik*lerinde yapılan çalışmalar

Resim 13: Batı tiyatrosunun kazı ve kısmi restorasyon çalışmaları sonrasındaki durumu.

Resim 14: Batı tiyatrosunun kazı çalışmaları sonrası planı.

Resim 15: Batı tiyatrosunun sahne binası locaları ve güney *parados* merdivenleri ile *diazoma* geçişi ve alt *cavae* oturma sıraları.